

УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА

Кафедра генетики, селекції рослин та біотехнології

«Затверджую»

Гарант освітньої програми

_____ Л. О. Рябовол

« ____ » _____ 2023р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

КЛІТИННА СЕЛЕКЦІЯ ТА СОМАКЛОНАЛЬНА МІНЛИВІСТЬ В КУЛЬТУРІ *IN VITRO*

Освітній рівень: Магістр

Галузь знань: 20 Аграрні науки та продовольство

Спеціальність: 201 Агрономія

Освітньо-професійна програма другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 201 Агрономія

Факультет Агрономії

Умань – 2023 рік

Робоча програма навчальної дисципліни «Клітинна селекція та соматональна мінливість в культурі *in vitro*» для здобувачів вищої освіти спеціальності 201 «Агронія» освітньої програми 30518 Агронія. Умань: Уманський НУС, 2023. 12 с.

Розробник — кандидат с.-г. наук, доцент _____ А.І. Любченко

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри генетики, селекції рослин та біотехнології (протокол від «__» _____ 2023 р. № __)

Завідувач кафедри _____ Л. О. Рябовол.
(підпис) (прізвище та ініціали)
«__» _____ 2023 р.

Схвалено науково-методичною комісією факультету агрономії
(протокол від «__» _____ 2023 р. №__)

«__» _____ 2023 р. Голова _____ Ю. І. Накльока
(підпис) (прізвище та ініціали)

© Любченко А.І., 2023 рік
©Уманський НУС, 2023 рік

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		Денна форма	Заочна форма
Кількість кредитів 3,6	Галузь знань 20 Аграрні науки та продовольство	Вибіркова	
Модулів — 1 Змістовних модулів — 2	Спеціальність 201 Агрономія	Рік підготовки	
Загальна кількість годин — 108		II	—
		Семестр	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних — 4 самостійної роботи студента — 9	Освітній ступінь магістр	Лекції	
		10	—
		Лабораторні заняття	
		12	—
		Практичні заняття	
		—	—
		Самостійна робота	
		86	—
		Індивідуальні завдання	
		—	—
		Вид контролю — екзамен	

Примітка:

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

Для денної форми навчання — 32:68

Для заочної форми навчання — не викладається

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета: оволодіння теоретичними основами проведення добору *in vitro* на клітинному рівні та набуття навичок з практичного застосування придбаних знань та умінь у селекційному процесі.

Завдання: надання студентам теоретичних і практичних знань про закономірності виникнення соматональної мінливості, способів індукування мутагенезу в ізольованій культурі, застосування селективних факторів, використання відібраного в умовах *in vitro* матеріалу в генетично-селекційних дослідженнях.

Програмні результати навчання:

- вміти планувати, організовувати та проводити виведення нових сортів сільськогосподарських культур за використання соматональної мінливості та добору *in vitro*;
- вміти використовувати біотехнологічні методи в адаптивній селекції рослин;
- вміти практично використовувати отримані методами клітинної селекції *in vitro* соматональні форми сільськогосподарських культур.

Компетентності:

- здатність розуміння генетичних механізмів мутаційної мінливості;
- здатність аналізувати фенотипові прояви соматональної мінливості *in vitro*;
- здатність аналізувати проблемні аспекти використання клітинної селекції *in vitro* в загальній схемі селекційного процесу сільськогосподарських культур.
- здатність досліджувати аспекти використання соматональної мінливості для вирішення фундаментальних та прикладних питань селекції рослин;
- здатність формувати теоретичні та практичні рекомендації щодо розробки напрямів удосконалення та прискорення селекційного процесу сільськогосподарських культур за використання методів клітинної селекції *in vitro*.

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовний модуль 1.

ВИХІДНИЙ МАТЕРІАЛ В КЛІТИННІЙ СЕЛЕКЦІЇ *IN VITRO*

Тема 1. Предмет та задачі дисципліни

Передумови формування дисципліни. Зв'язок предмета з іншими дисциплінами та методи досліджень. Проблеми та перспективи розвитку дисципліни.

Тема 2. Source material

Callus culture. Suspension culture. Single cell culture. Culture of isolated protoplasts. Embryo culture. Other objects of research.

Змістовний модуль 2.

МЕТОДИ ТА НАПРЯМКИ КЛІТИННОЇ СЕЛЕКЦІЇ *IN VITRO*

Тема 3. Сомаклональна мінливість *in vitro*

Генетична природа соматоклональної мінливості. Чинники, що впливають на частоту виникнення соматоклональної мінливості. Використання мутагенезу в селекції. Класифікація мутацій. Мутагенні чинники та їх застосування в культурі *in vitro*.

Тема 4. Методи клітинної селекції

Основні етапи клітинної селекції *in vitro*. Методи прямого (позитивного) добору *in vitro*. Методи непрямого (негативного) добору *in vitro*. Методи візуального добору *in vitro*. Тотальна селекція *in vitro*.

Тема 5. Напрямки клітинної селекції *in vitro*

.Селекція на стійкість до гербіцидів. Селекція на стійкість до осмотичного, температурного стресу та негативних едафічних чинників. Селекція на стійкість до хвороб та шкідників. Селекція на якість продукції.

4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	денна форма					
	усього	у тому числі				
л		п	лаб	інд	с.р.	
1	2	3	4	5	6	7
Змістовний модуль 1. Вихідний матеріал в клітинній селекції <i>in vitro</i>						
Тема 1. Предмет та задачі дисципліни	26	2				20
Тема 2. Source material	20	2		6		16
Разом за модулем 1	66	4		6		36
Змістовний модуль 2. Методи та напрямки клітинної селекції <i>in vitro</i>						
Тема 3. Соматональна мінливість <i>in vitro</i>	20	2		2		16
Тема 4. Методи клітинної селекції	22	2		2		18
Тема 5. Напрямки клітинної селекції <i>in vitro</i> .		2		2		16
Разом за модулем 2	42	6		6		50
Усього годин	108	10		12		86

5. ТЕМИ ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ

№	Зміст занять	Обсяг годин
1.	Культура калюсних тканин	2
2.	Суспензійна культура	2
3.	Культура ізольованих протопластів: <i>in vitro</i>	2
4.	Мутагенез <i>in vitro</i>	2
5.	Прямий добір <i>in vitro</i>	2
6.	Розробка схеми клітинної селекції	2
	Всього	12

6. САМОСТІЙНА РОБОТА

№ з/п	Назва теми	Обсяг годин
1.	Умови культивування біоматеріалу в умовах <i>in vitro</i> .	10
2.	Генетичні особливості калюсних клітин.	10
3.	Соматональна мінливість.	16

4.	Індукований мутагенез. Типи мутацій. Мутагени.	16
5.	Види адаптації рослин до екстремальних факторів. Стресові білки.	8
6.	Віруси, бактерії, гриби: поширення, циркуляція, шкодочинність.	8
7.	Фізіологічний вплив абіотичних факторів на рослинний організм	9
8.	Методи оцінки селекційного матеріалу	10
	Всього	86

7. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

В рамках вивчення дисципліни використовуються наступні методи навчання:

- пояснювально-ілюстративний метод: студенти здійснюють сприймання, осмислення і запам'ятовування інформації, яку доносить викладач;
- репродуктивний: викладач дає завдання, у процесі виконання якого студенти здобувають уміння застосовувати знання за зразком;
- дослідницький: викладач ставить перед студентами проблему і ті вирішують її самостійно, висуваючи ідеї, перевіряючи їх, підбираючи для цього необхідні джерела інформації, прилади, матеріали тощо.

8. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Кожна тема, з яких складаються змістовні модулі, оцінюється певною кількістю балів (залежно від об'єму та складності). Окремо оцінюється самостійна робота студентів. Вивчення курсу завершується екзаменом.

9. РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ

Поточне тестування та самостійна робота						Підсумковий тест (екзамен)	Сума
Змістовий модуль 1			Змістовий модуль 2				
T1	T2	T3	T4	T5	T6	30	100
15	5	15	10	15	10		

T1, T2 ... T6 – теми змістових модулів.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проєкту (роботи), практики	для заліку
90–100	A	відмінно	зараховано
82–89	B	добре	
74–81	C		
64–73	D	задовільно	
60–63	E		
35–59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0–34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

10. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Рябовол Л. О. Лабораторія біотехнології: матеріальні основи організації роботи. Методичні рекомендації для проведення лабораторно-практичних занять з «Біотехнології рослин». Умань: УДАА, 2020. 12 с.

2. Рябовол Л. О. Клональне мікророзноження рослин. Методичні рекомендації для проведення лабораторно-практичних занять з «Біотехнології рослин». Умань: УДАА, 2021. 16 с.
3. Рябовол Л. О. Стерилізація рослинного матеріалу при введенні в культуру *in vitro*. Техніка введення експланту на живильне середовище. Методичні рекомендації для проведення лабораторно-практичних занять з «Біотехнології рослин». Умань: УДАА, 2021. 14 с.
4. Рябовол Л. О. Калусна культура та культура клітинних суспензій. Методичні рекомендації для проведення лабораторно-практичних занять з «Біотехнології рослин». Умань: УДАА, 2019. 18 с.
5. Рябовол Л. О. Культура ізольованих протопластів. Методичні рекомендації для проведення лабораторних занять з дисциплін «Біотехнологія», «Біотехнологія в рослинництві» та «Культура ізольованих протопластів» для студентів денної та заочної форм навчання із спеціальностей 8.130 100 «Агрономія», 8.130 103 «Плодівництво і виноградарство» і 8.130 108 «Селекція і генетика сільськогосподарських культур» вищих аграрних закладів освіти III-IV рівнів акредитації. Умань: УДАУ, 2018. 18 с.
6. Рябовол Л. О. Культивування ізольованих протопластів та регенерація з них рослин. Методичні рекомендації для проведення лабораторних занять з дисциплін «Біотехнологія в рослинництві», «Культура ізольованих протопластів» для студентів денної та заочної форм навчання із спеціальностей 8.130 100 «Агрономія», 8.130 103 «Плодівництво і виноградарство», 8.130108 «Селекція і генетика сільськогосподарських культур» вищих аграрних закладів освіти III-IV рівнів акредитації. Умань: УДАУ, 2019. 17 с.
7. Рябовол Л. О. Матеріальні основи організації роботи в біотехнологічній лабораторії Методичні вказівки до вивчення дисциплін «Основи біотехнології», «Біотехнологія в агросфері», «Екологічна біотехнологія»,

«Біотехнологія в рослинництві» для лабораторно-практичних занять студентів зі спеціальностей 6.090101 «Агрономія», 6.090103 «Лісове і садово-паркове господарство», 6.090105 «Захист рослин», 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування», 8.09010104 «Плодівництво і виноградарство», 8.09010105 «Селекція і генетика сільськогосподарських культур» вищих аграрних закладів освіти III–IV рівнів акредитації. Умань: УНУС, 2020. 22 с.

11. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Рекомендована література

Базова

1. Agnès Ricroch, Surinder Chopra, Marcel Kuntz. Plant biotechnology experience and future prospects. Springerlink, 2021. ISBN: 978-3-030-68345-0
2. C. Neal Stewart Jr. Plant biotechnology and genetics: principles, techniques and applications. Hoboken: Wiley-Interscience, 2008. 416 p.
3. Chawla H. S. Introduction to plant biotechnology. Boca Raton: CRC Press, 2009. 760 p.
4. H. K. Das. Textbook of biotechnology. Hoboken: Wiley-Interscience, 2017. 1052 p.
5. Malik Zainul Abdin, Usha Kiran, Kamaluddin, Athar Ali. Plant biotechnology: principles and applications. Springerlink, 2017. ISBN: 978-981-10-2961-5
6. Sinha B. K. Abiotic and biotic stress management in plants. Delhi: NIPA, 2021. 640 p.
7. Герасименко В. Г., Герасименко М. О., Цвіліховський М. І. Біотехнологія: Підручник. Київ: «ІНКОС», 2006. 647 с.
8. Дубровна О. В., Моргун В. В. Біотехнологічні та цитогенетичні основи створення рослин, стійких до стресів. Київ: Логос, 2012, 425 с.
9. Задерей Н. С. Біотехнологія рослин: навчально-методичний посібник.

- Одеса:Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, 2015. 84 с.
10. Кляченко О. Л., Мельничук М. Д., Коломієць Ю. В. Біоінженерія: Підручник. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 458 .
  11. Любченко А. І., Рябовол Л. О., Полторецький С. П., Любченко І. О., Сержук О. П., Рябовол Я. С. Клітинна селекція цикорію коренеплідного на стійкість до абіотичних чинників: монографія за ред. Л. О. Рябовол і С. П. Полторецького. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2019. 138 с.
  12. Любченко І. О., Рябовол Л. О., Любченко А. І. Використання культури *in vitro* в адаптивній селекції рослин. *Збірник наукових праць УНУС*. 2016. Вип. № 88. С. 126–139.
  13. Мельничук М. Д., Новак Т. В., Кунах В. А. Біотехнологія рослин: Підручник. Київ, 2003. 520 с.
  14. Мусієнко М. М., Панюта О. О. Біотехнологія рослин. Навчальний посібник. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 114 с.
  15. Сатарова Т. М., Абраїмова О. Є., Вінніков А. І., Черенков А. В. Біотехнологія рослин: навчальний посібник. Дніпропетровськ: Адверта, 2016. 136 с.

Допоміжна

1. Мазур О. В., Мазур О. В., Лозінський М. В. Селекція та насінництво польових культур: навчальний посібник. Вінниця: ТВОРИ, 2020. 348 с
2. Макрушин М. М., Созінов О. О., Макрушина Є. М. Генетика сільськогосподарських рослин. Київ:Урожай, 1996. 320 с.
3. Чекалін М. М., Тищенко В. М., Баташова М. Є. Селекція і генетика окремих культур: навчальний посібник. Полтава, 2008. 368 с.
4. Спеціальна селекція і насінництво польових культур: навчальний посібник. / За ред. акад. В. В. Кириченка. Харків: Видавництво «Харків», 2010. 462 с.

5. Васильківський С. П., Кочмарський В. С. Селекція і насінництво польових культур : підручник. Біла Церква: Миронівська друкарня, 2016. 376 с.

12. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. <http://lib.udau.edu.ua>
2. <http://www.dns.gb.com.ua>
3. <http://biotechnology.kiev.ua>
4. <http://fs.onu.edu.ua>

13. ЗМІНИ І ДОПОВНЕННЯ ДО РОБОЧОЇ ПРОГРАМИ

1. Зміна кількості лабораторних годин.
2. Зміна кількості годин на самостійну роботу.
3. Оновлення базової та допоміжної літератури.